

В.М.Михайловський*

ВАСАЛЬНІ СТОСУНКИ КНЯЗІВ КОРІАТОВИЧІВ ІЗ КАЗИМИРОМ ІІІ ТА ЛЮДОВІКОМ УГОРСЬКИМ**

У статті розглянуто події другої половини XIV ст., коли брати Коріатовичі, здобувши для себе у 1340-х рр. територію Поділля, пройшли шлях від удільних князів до васалів двох королів. Прийнявши зверхність польського володаря Казимира ІІІ (середина 1360-х рр.), вони зберігали йому вірність до смерті сюзерена у 1370 р. Урядування на руських землях князя Владислава Опольського та військовий похід короля Людовіка Угорського у 1377 р. призвели до прийняття Коріатовичами зверхності нового володаря. Вірність братів цій присязі обернулася для них втратою у 1394 р. Подільського князівства.

Якщо дотримуватися тези про те, що прихід князів Коріатовичів, а саме Юрія й Олександра, на Поділля відбувся наприкінці 1340-х рр. – одночасно, або майже збігшись, із другим походом Казимира ІІІ на руські землі (1349 р.), то традиційне уявлення про їх появу тут після битви на Синіх Водах слід посунути у часі на півтора десятиліття. Остання виправа Казимира стала переломною у процесі приєднання великої території на сході до Корони Польської. У зв'язку з подільськими справами Коріатовичів насамперед виникає питання: хто міг бути їхнім союзником у протистоянні з татарами, котрі володіли Поділлям останні 100 років, і де без їх відома та згоди не відбувалося нічого важливого? Чи могли новоприбулі підкорювачі величезної території діяти на власний розсуд? Тобто, без союзників або протекторів?

Хитросплетіння стосунків між Коріатовичами і сусідніми володарями впродовж середини – другої половини XIV ст. залучило до подільських справ не тільки Гедиміновичів та польського короля Казимира ІІІ, а й привернуло увагу могутнішого на той час правителя – Людовіка Угорського. А прагнення обох королів підпорядкувати своєму впливові Молдавське та Волоське князівства і втручання у ці перипетії Коріатовичів зробили з малознаних земель об'єкт домагань. Уся ця історія тривала до початку 1430-х рр., коли після смерті Вітовта (1430 р.) і міжусобної війни у Великому князівстві Литовському спірну територію було поділено. Поразка Свидригайла у боротьбі за велике князівство та утвердження Ягеллонів на польському королівському престолі остаточно закріпили Західне Поділля за Короною. До того ж, смерть у 1437 р. угорського короля Сигізмунда Люксембурзького, який не погоджувався з таким ходом подій, призвела спочатку до послаблення, а згодом і до втрати впливу Угорщини на території по цей бік Карпат.

Щодо реального управління Пониззям (Поділлям) галицькими князями у XIII – першій третині XIV ст., то «мовчання джерел» не дозволяє нам докладно висвітлити це питання. Фрагментарні згадки містить лише Галицько-

* Михайловський Віталій Миколайович – канд. іст. наук, наук. співроб. музею Національного університету «Киево-Могилянська академія».

E-mail: Mykhaylovsky@ukma.kiev.ua

** Стаття написана в рамках проекту, підтриманого Gerda Henkel Stiftung (проект AZ 23/SR/05).

Волинський літопис, в якому Пониззя і Бакота (на той час – столиця краю) згадуються під 1227, 1240–1241 та 1255 рр.¹ Але досить імовірним видається те, що Поділля вже тоді було контактною зоною, яка балансувала між традиційним устроєм слов'янських територій і тюркськими суспільними практиками, що стали актуальними у причорноморських степах із другої половини XIII ст. Можливо, що певна еластичність місцевої людності до нових, чи то чергових, володарів, а також віддаленість Поділля від центрів влади сусідніх державних утворень (насамперед Кракова, Троку, Буди) сприяла такому «безконфліктному» утвердженню тут братів Коріатовичів у середині XIV ст. Та й у подальшому місцеві зем'яни не демонстрували (принаймні нам про це невідомо) якогось опору новим верховним володарям. Можливо, князям удалося досягти компромісу з татарськими намісниками щодо досить спокійного переходу краю під свою руку. Або питання можна поставити інакше: чи вони взагалі намагалися сформувати своє оточення та адміністрацію з місцевого боярства-зем'янства? Крім того, серед осіб, наближених до князів Коріатовичів, які відомі нам зі збережених документів, мало кого можна ідентифікувати і як прибульця з власне литовських етнічних територій. Як показує практика наступного XV ст., питому вагу в адміністрації Західного Поділля становили вихідці із центральноєвропейського регіону.

Смерть останнього володаря Галицько-Волинського князівства (Руського королівства) Юрія-Болеслава (квітень 1340 р.) змінила розстановку сил серед претендентів на його спадщину – ішлося про те, хто з його непрямих родичів (польський король Казимир III чи литовський князь Любарт) заявить і швидше реалізує свої права на неї. Можливо, що розголос про цей конфлікт і спонукав старших синів князя Коріата, котрі могли бути заангажовані у ці справи на боці Любарта, перебратися на Поділля, яке видавалося їм спокійним і досить віддаленим від епіцентру запеклих суперечок місцем для власного уділу – Подільського князівства. Імовірно, що потреба у протекції сильного сюзерена, зважаючи на загрозу з боку татар, підштовхувала до швидкого вибору, адже власними силами утримувати територію, що розкинулася від Тереховлі практично до Дніпра, було досить складно. Серед найближчих правителів князі Коріатовичі мали доволі обмежений вибір: великий князь і рідний дядько Ольгерд, або далекий свояк Казимир III.

Загалом історіографія ленних стосунків братів Коріатовичів досить розлога, особливо зважаючи як на певну маргінальність теми у великих національних історичних наративах, так і на кількість джерел, з яких історики можуть робити висновки. Тут маємо дві тенденції, що й до сьогодні неузгоджені насамперед через «недочитання» джерел. Останні праці Я.Тенговського та Я.Куртики², здається, мають покласти край як фактографічним, так і хронологічним розбіжностям. Отже, спробуємо зупинитися на головних етапах цих процесів і додати певні акценти у розуміння подій, важливих для теми нашого дослідження.

На початку боротьби за спадщину останнього володаря Галицько-Волинського князівства (Руського королівства) брати Юрій та Олександр Коріатовичі тримали сторону Гедиміновичів, що в тій ситуації було очевидним і прогнозованим. Але їх закріплення на Поділлі та похід у 1349 р. короля Казимира III на руські землі, який утвердив за польським володарем більшу частину території Руського королівства, що відтоді становитиме основу руського домену короля, змусили уважніше придивитися до гіпотетичного союзника і протектора. Суперечка між Короною Польською і Великим князівством Литовським за руські землі тривала з 1340 по 1366 рр., і, як відомо, завершилася перемогою Казимира III.

Сам факт переходу братів Коріатовичів на бік Казимира досить дивний і малозрозумілий. З огляду на брак джерел про конкретний час, коли князі Юрій та Олександр схилилися до протекції Казимира III, можемо говорити лише приблизно. Імовірно, це відбулося після 1352 р., але перед 1366 р., про що свідчать деякі факти. Улітку 1352 р. князь Юрій Коріатович був ще на литовській стороні протистояння. Зокрема, у тексті мирної угоди, яку Гедиміновичі уклали з Казимиром на Волині, його зазначено серед прихильників князів Явнути, Кейстута, Любарта та Юрія Наримунтовича³. А вже наприкінці тривалого збройного протистояння за руські землі ми бачимо його брата – Олександра Коріатовича – в оточенні Казимира III.

Отже, у жовтні 1366 р. волинський князь Дмитро Любарт уклав угоду з польським королем Казимиром⁴, який захопив місто Володимир з округою. Очевидно, в історичній столиці й давньому торговельному центрі Волинської землі він планував збудувати потужний замок. І те, що Олександр Коріатович отримав від Казимира у володіння, або, точніше, адміністрування Володимир з округою, свідчить, що перехід Коріатовичів (чи, принаймні, спочатку Олександра) під руку короля відбувся раніше⁵. Певним підтвердженням цього є латиномовна печатка, яку він, уже не будучи після смерті Казимира III «князем і паном на Володимирі», привісив до одного зі своїх документів⁶. Зображення з неї, на думку Я.Дашкевича, після 1370 р. перейшло на герб міста Кам'янця. Цю кінну постать св. Юрія (Георгія) з мечем та зображенням дерева на задньому плані й сьогодні можна побачити на Руській брамі Кам'янця-Подільського.

Я.Длугош про передачу міста під владу Олександра Коріатовича (1366 р.) писав, що король після вдалого походу «залишив у своїх руках два головних замки, Луцьк і Володимир, які передав польським панам у тримання, а решту Володимирської землі віддав у володіння (урядування – В.М.) Олександрові, литовському князю, сину Михайла або Коріата, братанкові Ольгерда і Кейстута, мужові незламної вірності та прихильності, аби від нападів Любарта та інших литвинів була (Володимирська земля – В.М.) убезпечена»⁷. Завершуючи опис відвоювання за часів Казимира III руських земель у литовських князів, під тим самим роком хроніст у черговий раз підкреслив вірність Олександра польському королеві: «Князь Олександр, якому було довірено Володимирську землю, чинно, як словом, так і ділом, довів, що був прихильним підданим короля Казимира»⁸. Також про те, що Олександр давно і тісно був пов'язаний із Казимиром III, може свідчити і факт згадування його як свідка («вельможний князь Олександр Коріат[ович]»; «*magnifico duce Alexandro Coriati*») на королівському документі від 1368 р. для тодішнього руського старости Яна Кміти з Вишніча⁹.

Кінцем правління Олександра Коріатовича у Володимирі стала смерть польського короля (осінь 1370 р.). Згідно зі свідченнями Янка з Чарнюкова, які майже дослівно переказує Я.Длугош, можемо констатувати, що після смерті Казимира III Олександр, як вірний слуга короля й один із його намісників, перебував у Кракові на поховальній церемонії. Скориставшись його відсутністю, литовці напали на Володимир, де на той час урядував Петраш Турський, на якого Олександр полишив замок¹⁰. Інформація хроніста цікава тим, що, тримаючи Володимир, Олександр, імовірно, покладався на те оточення, яке було залишене йому Казимиром (якщо вірити Я.Длугошеві, король спочатку віддав Володимир в управління полякам, про що йшлося вище), адже Петраш Турський був вихідцем із польських етнічних територій, а саме з Ленчицької землі, з якою й пов'язана його подальша урядницька кар'єра¹¹.

Інформація про те, що володарі Поділля – князі Олександр і Борис Коріатовичі – стали ленниками угорського короля, міститься у листі Людовіка до Франческо Каррари від 29 вересня 1377 р., після руської кампанії й облоги Белза. На цей важливий документ звернув увагу О.Галецький, який повністю подав його у своїй праці¹².

Керуючись частиною, де згадано володарів Подільського князівства («domini Alesander e Borrri, duces Podolie»), можна припустити, що власне у цей час вони зробили кілька важливих для себе і свого князівства кроків. Ще у 1940-х рр. Г.Ловмянський запропонував наступну інтерпретацію цього фрагмента листа: насамперед вони передали своє князівство разом з 11 замками («obtulerunt et asirguerunt in manibus nostris ducatum Podolie cum XI castris»), потім склали присягу угорському королівству, і, водночас, новому володареві («aplicuerunt coronom regni Ungarie»), а вже тоді отримали від нього Поділля як ленне володіння («in feudum a corona dicti regni»)¹³. Отже, на думку дослідника, тут ішлося про інкорпорацію Подільського князівства до складу Угорщини. Якщо вірити цим свідченням, то, виходить, що в Олександра з Борисом і не було іншого вибору, як прийняти зверхність наступного короля, а саме Людовіка Угорського, який після смерті Казимира і внаслідок династичної угоди об'єднав в одних руках владу над польським та угорським королівствами.

Ця присяга новому володареві та іншому державному утворенню остаточно відкинула братів від співпраці з амбітною та великою родиною, до якої у 1360–1370-х рр. Коріатовичі ставилися з прохолодою, вважаючи недоцільним брати участь у спільних справах та конфліктувати. Підтвердженням цього може бути той факт, що сини Коріата залишалися осторонь від усіх відомих наїздів Кейстута, Любарта, Ягайла, Вітовта на руські та польські землі до смерті Людовіка Угорського (1382 р.). Отже, вони були вірними присязі новому сюзеренові. Така поведінка може бути пов'язана й з прийняттям християнства старшими з братів – Юрієм та Олександром, адже більшість представників клану Гедиміновичів на той час ще не були охрещеними.

Передача руського домену короля в адміністрування князеві Владиславові Опольському (початок 1370-х рр.), який привніс сюди суспільні практики та способи управління територією на кшталт тих, що були знайомі йому по Силезії, а також те, що разом із ним на нові терени прийшло чимало силезького та німецького рицарства (багато хто з них згодом влився до місцевої шляхти) – усе це могло як насторожити, так і заохотити Коріатовичів до співпраці з рівним собі за статусом князем, який теж був васалом Людовіка. Своєю чергою, християнські князі, володарі Поділля і васали угорського короля, ставали не чужими для Владислава Опольського. Проте, про їх імовірну співпрацю у 1370–1380-х рр., яка виглядала б цілком логічною, нічого невідомо¹⁴, адже документальних матеріалів, котрі демонстрували б нам їх спільні дії на території руського домену короля та Подільського князівства, не збереглося¹⁵. Але те, що окремі особи з їх оточення присутні як свідки документів Коріатовичів, так і Владислава Опольського, підштовхує до припущення, що якась співпраця була. Прикладом може служити пан Рогозка, який у 1375 р. як смотрицький воевода став свідком надавчого документа Юрія Коріатовича, виданого домініканському монастиреві у Смотричі. Цей самий Рогозка двома роками раніше (1373 р.) посвідчив ерекційний акт Міхала Авданця на католицьку парафію у Бучачі, а вже 1391 р. він виступив свідком надання князя Федора Коріатовича Гринькові з Сокільця¹⁶ тощо.

Власне активна політика князя Владислава Опольського щодо реалізації далекосяжних планів Людовіка Угорського могла підштовхнути Коріатовичів до остаточного вибору, ще тісніше пов'язавши себе з новим володарем. Адже після невдалої спроби князя Юрія посісти молдавський престол (1374 р.) саме намісник руського домену короля посадив на це місце наприкінці цього ж року якогось Жюржя (Юрія), який уже у 1377 р. просив у нього притулку на руських землях¹⁷. Отже, воєнні дії 1377 р., коли війська Людовіка взяли Белз та Холм, остаточно закріпили васальну залежність володарів Подільського князівства від угорського короля¹⁸.

Після смерті Людовіка Угорського (1383 р.) князі Коріатовичі (Борис і Костянтин), скориставшись звільненням у природний спосіб від васальної залежності перед угорським сюзереном, уперше після походу Казимира III на руські землі 1366 р. втрутилися у родинні справи, що стосувалися чергового перерозподілу зон впливу у регіоні. Допомігши Любартові та, імовірно, Юрієві Наримунтовичу оволодіти низкою руських замків (Кременцем, Олеськом, Перемилем, Городлом, Лопатином і Снятином)¹⁹ вони таким чином могли вирішити свої тактичні, або й стратегічні, плани щодо можливого контролю над Снятином, Коломиєю, і, ширше, усією торгівлею зі Сходом, яка велася через ці міста.

Згадка про Снятин спонукає припустити, що він був потрібен не так Любартові, скільки Коріатовичам, які добре розуміли стратегічне значення цього міста, розташованого на одному з головних торговельних шляхів регіону, і де ще з часів Галицько-Волинського князівства проходив кордон із Молдавією²⁰. Я.Тенговський вважає, що Коріатовичі могли втратити його ще під час виправи Людовіка на руські землі у 1377 р., але таке твердження недостатньо верифіковане джерелами²¹. Утім, зважаючи на родинні зв'язки з тогочасним молдавським володарем Петром, претензії Коріатовичів на Снятин виглядають обґрунтованими. Постає лише питання – для кого вони це робили? Якщо для себе, то брати мали б усвідомлювати всю складність контролю над цим містом, хоча це й давало їм шанс стати ключовими посередниками у східній торгівлі регіону. Якщо ж для свого швагра Петра, який прагнув утвердитися на престолі молдавського господаря, і для якого цей регіон мав стратегічне значення, особливо зважаючи на постійні маневри і спроби заручитися допомогою сильного протектора, то у цьому випадку йшлося про підтримку родича. За всіх розкладів треба пам'ятати про те, що річка Дністер була досить значним природним рубежем, який чітко маркував етнічний кордон із Молдавією.

Рік 1385 змушує Бориса Коріатовича знову стати на бік familia, узявши дієву участь у виборі Ягайла на польський престол. У січні брат Ягайла – Скиргайло, а також князі Борис Коріатович та Ольгимунт прибули до Кракова у складі повноважної делегації просити руки королеви Ядвіги для великого князя литовського. Після відповідних перемовин у цьому місті Борис разом із віленським старостою Ханулом (Ганулом, Гансом) вирушив у Буду, до двору королеви Єлизавети²².

Очевидно, для одного з Коріатовичів участь у цій місії була вкрай важливою з огляду на підтвердження своєї давнішої, від 1377 р., разом із братом Олександром присяги на вірність угорському королівству. Або, найімовірніше, він склав нову присягу – уже королеві Єлизаветі. У цьому випадку маємо пояснення відсутності присяги Коріатовичів Ягайлові після обрання того польським королем. Те, що саме один із Коріатовичів поїхав в Угорщину, є ще одним свідченням їх васальної залежності у недалекому минулому від угорського короля (не виключено, що цей зв'язок так і не було розірвано).

Чи були Коріатовичі активними учасниками підготовки союзу двох державних утворень, який було укладено 15 серпня 1385 р. у замку Крево? Імовірно, так, особливо зважаючи на активну участь князя Бориса у багатьох подіях того року²³. Але тут постає одне просте питання: навіщо вони це робили? Особливо, зважаючи на продовження васальної залежності від угорського королівства. Усе це наражало їх на незадоволення Владислава II Ягайла. Подальший розвиток подій демонструє нам як прагнення нового короля до інкорпорації руських земель до складу польського королівства, так і відсутність присяги йому з боку володарів Подільського князівства. Отже, їх статус угорських ленників залишався незмінним. Усе це у недалекому майбутньому призведе до кардинальних змін у регіоні.

Вибір Ягайла королем не змінив статусу Коріатовичів як володарів Поділля. Але наприкінці 1380-х рр. Владислав II Ягайло розпочав кампанію з інкорпорації руських земель до складу Корони Польської, що мала на меті централізацію влади в руках нового володаря. Актом від 1 жовтня 1389 р. він приєднав Львів і Львівську землю, причому в досить дуалістичний спосіб – спочатку до своїх з Ядвігою і їхніх майбутніх нащадків володінь (до королівського домену), та, одночасно, до Польщі. При цьому виключалася передача Львівської землі у володіння та адміністрування комусь із князів чи достойників²⁴. Цим, уже другим за рік, актом для зазначеної території (перший документ для Львівської землі було видано 30 вересня 1388 р. у Любліні – у ньому йшлося, що Владислав II Ягайло нікому з князів її не уступить)²⁵, король урахував як досвід урядування на цій території князя Владислава Опольського, так і відомі йому з Великого князівства Литовського приклади удільного князювання родини Гедиміновичів. Чи була це підготовка до інкорпорації у такий самий спосіб до складу руського домену короля Подільського князівства, за браком джерел відповісти важко, але те, що через шість років це було зроблено, може свідчити про наявність в Ягайла подібних планів.

Навряд чи акти 1388 і 1389 рр. було видано на прохання місцевої шляхти, як про це писали історики XIX ст. (Д.Зубрицький, К.Шайноха²⁶) – мовляв, шляхта боялася, що ці землі буде віддано у володіння комусь із князів. Радше ні, адже важко собі уявити наявність у середовищі руського зем'янства якогось колективного органу, а, тим більше, колективної свідомості, яка б вимагала такого вчинку. Можливо, що під впливом обставин, та з огляду на досвід попередніх десятиліть, коли зміни верховного володаря та його намісників відбувалися дуже часто, місцеве зем'янство змушене було зробити і зробило свій вибір на користь одного володаря. А у цей час серед багатьох верховних правителів (Сигізмунд Люксембурзький, головна увага якого тоді була зосереджена на утвердженні на угорському престолі, чи хтось зі старшого покоління клану Гедиміновичів) у цій частині Європи знайти альтернативу Ягайлові було складно. Слід пам'ятати про той факт, що, власне, найбільш активна шляхта найімовірніше була прийшлою на цих землях, тобто прибула сюди разом із першими королівськими намісниками руської землі у 1350–1360-х рр. та під час управління цією територією князем Владиславом Опольським. Можливо, від їх імені й відбувалися ці петиції, адже наявність подібних практик із боку руського зем'янства у першій половині XIV ст. джерела не фіксують. Також проблематично уявити існування на кінець 1380-х рр. пам'яті про часи панування синів короля Лева або Юрія-Болеслава.

За свідченням Я.Длугоша, військовий похід королеви Ядвіги 1387 р. (хроніст датує його 1390 р.) не зачепив Поділля, але під час його в угорських

і силезьких старост було відібрано такі руські замки, як Перемишль, Ярослав, Городок, Галич, Теревовля, Високий Замок у Львові та ін.²⁷ Наскільки цей перелік достовірний, судити важко, але присутність у ньому Теревовлі, яку за п'ять років буде вилучено (йдеться про надання Західного Поділля Спитку) зі складу Подільської землі і приєднано до руського домену короля, досить показова. Адже у надавчому документі Спиткові від 1395 р. йшлося про давню (так!) належність Теревовлі та Стінки з округами (волостями) до Руської землі з часів Казимира та князя Владислава Опольського²⁸. Слід зауважити, що старостами продовжували залишатися вихідці з Угорщини та Силезії – це, очевидно, свідчить, що процес опанування розлогої території на сході був тривалим і непростим. Ці урядники, найімовірніше, особистою присягою були пов'язані з Владиславом Опольським, що дозволяло йому залишатися активним гравцем на Поділлі. Єдиною особою серед тих, кого згадує Я.Длугош, є угорський рицар Бебек (у польського хроніста: «milite Hungariae Babak»), який, імовірно, тотожний із руським старостою 1383–1385 рр.

На період від коронації Ягайла й до першої половини 1390-х рр. припадає ціла низка присяг на вірність більшості удільних князів, як Гедиміновичів, так і інших (зокрема, дрібних відгалужень Рюриковичів, про яких з огляду на джерельну лакуну кінця XIII – першої половини XIV ст. нам нічого невідомо) польським королям – Владиславові II Ягайлу та Ядвізі²⁹. Про присягу Коріатовичів, а також про їх присутність як свідків, інформації немає. Усе це може говорити як про небажання присягати Ягайлові чи Ядвізі, так і про вірність старій присязі угорським володарям.

Про складність цього процесу свідчить те, що деякі з князів присягали не раз, а стосунки Свидригайла зі своїм старшим братом Ягайлом (не кажучи вже про не менш драматичні взаємини Вітовта та Ягайла) сповнені такої кількості взаємних присяг, зрад і відкритої ворожнечі, що є доброю ілюстрацією прагнення влади представниками династії Гедиміновичів. Брати Коріатовичі не присягнули на вірність королю, королеві та Короні Польській, і ніхто з родини за них не поручився, як це зробила дружина Вітовта Анна та деякі удільні князі³⁰. Це ще раз підтверджує тезу про вірність їх старій присязі.

Така позиція призвела до того, що у 1394 р. долю Поділля та його володарів було вирішено. Збройна акція Вітовта у підсумку завершилася підпорядкуванням цієї території владі польського короля, а сподівання великого князя литовського, що він отримає у своє розпорядження все Поділля, виявилися марними, адже західну частину регіону було віддано Спиткові з Мельштина. Власне, участь Вітовта у військовій кампанії на Поділлі в 1394 р. на штовхує на думку про спробу отримати під свою руку цю розлогу територію, яка, до того ж, межувала з Молдавським князівством, де у 1394–1399 рр. господарем був Стефан I, одружений із рідною сестрою Вітовта – Рингаллою Анною³¹. Укотре родинні зв'язки Гедиміновичів вплинули на вектор діяльності того або іншого володаря, який змагався за цю територію. І Молдавія тут відіграла не останню роль. Цілком імовірно, що акція з відібрання у Федора Коріатовича Поділля була спрямована й на підтримку нового родича та утвердження його на молдавському господарському престолі, адже попередній володар – Роман – до кінця залишався вірним Коріатовичам, а його війська брали участь у бойових діях на Поділлі³².

Втрата Поділля і втеча Федора Коріатовича з братом спочатку до молдавського господаря Стефана I, який, надавши князям та їх найближчому оточенню притулок, наражався у такий спосіб на конфлікт з Ягайлом і значно погіршував свої стосунки з угорським королем Сигізмундом Люксембурзь-

ким³³, та пізніша поява Коріатовичів на далекому й чужому для них Закарпатті, де Федір отримав від угорського короля у володіння Мукачеве і комітат Берег³⁴, є добрим підтвердженням наведених вище фактів про васальні стосунки Коріатовичів з угорськими королями після смерті Казимира III, адже обов'язком доброго сюзерена було прихистити свого вірного васала.

На думку Я.Тенговського, ще одним вартим уваги аспектом є не тільки васальні стосунки Коріатовичів з угорськими королями, але й родинні. Насамперед це стосується дружини князя Федора. Імовірно, що він узяв шлюбу у 1390-х рр. із Валгою (Вальхою), донькою мармароського воєводи Драга³⁵. Іншою родинною ланкою, яка поєднувала його вже із самим Сигізмундом Люксембурзьким, було те, що прабабка угорського короля Алдона Анна (дружина Казимира III) доводилася рідною сестрою батькові Федора – Коріатові³⁶.

Очевидно, із братами пішла й певна частина їх оточення. Не розглядатимемо легендарну звістку про «20 тис. вихідців із Поділля», яких князь Федір нібито привів у Закарпаття. Натомість продуктивною може виявитися верифікація осіб з оточення молдавських господарів у першій половині XV ст., де й могли осісти подільські вигнанці, сподіваючись на повернення. Зокрема, у жовтні 1407 р. серед свідків присяжного документа господаря Олександра, виданого у Львові, бачимо пана Гринька³⁷, який, можливо, тожний із Гриньком із Сокильця – однією з найбільш довірених осіб князів Коріатовичів останньої чверті XIV ст.

У контексті цих подій стає зрозумілим візит Спитка з Мельштина у Сучаву, до двору молдавського господаря, де тоді, імовірно, перебували Коріатовичі, про який ми знаємо з виданого для нього глейту (подорожнього охоронного листа) від 3 січня 1397 р.³⁸ Очевидно, перед Спитком стояло завдання не повернути братів під королівську руку, а одержати від них задокументовану відмову від Поділля (яку вони оформлять лише у 1403 р.).

Про акт відмови маємо два документа. Один від 1 липня 1403 р., виданий у Грубешові, де князь Василь Коріатович присягнув на вірність королеві Владиславові II Ягайлу та пообіцяв ніколи не виступати проти нього й Корони Польської. А вже 9 липня у Щекажеві Федір Коріатович засвідчив, що пробачає королю своє ув'язнення (яке, можливо, сталося відразу після захоплення міста Кам'янця у 1394 р.) та декларує йому свою приязнь³⁹. Того ж дня князь Федір присягнув на вірність, пообіцявши не виступати проти короля, Корони Польської, панів і бояр («contra eius dominos et boyaros terrigenasque»), та, головне, не домагатися Поділля⁴⁰. Отже, майже через 10 років після захоплення Кам'янця і Подільського князівства Ягайлові вдалося одержати документальну присягу вірності від останніх Коріатовичів та засвідчити їх відмову від Поділля, яке на той час уже перебувало у складі королівських володінь.

Позицію ж угорського короля щодо Поділля, а також решти руських земель Корони Польської (тут мається на увазі угода від 1350 р. між Людовіком і Казимиром, акцептована коронною канцелярією у 1357 р., про успадкування польського трону на випадок смерті Казимира і браку нащадка по чоловічій лінії, унаслідок якої руські землі, за винятком Поділля, переходили в особисте володіння угорського короля⁴¹) добре видно з договору між Сигізмундом Люксембурзьким, Владиславом II Ягайлом та Вітовтом, який вони уклали 14 червня 1397 р. у Спішу. Результатом домовленостей стало те, що руські землі передавалися у пожиттєве володіння Ягайлові, а за це він мав допомогти Сигізмунду встановити зверхність над Молдавією та, найголовніше для нашої теми, зректися Поділля («*terramque Podolie dominio*

et ditioni nostre realiter resignavit»⁴²). Положення цієї угоди щодо Поділля так ніколи й не були реалізовані, але Сигізмунд принаймні до 1403 р. (часу відмови князя Федора Коріатовича і його брата від Поділля) мав у своєму розпорядженні серйозні аргументи щодо цієї території.

І хоча угорський король не прийшов на допомогу своєму подільському васалові у 1394 р., але всіма доступними на той час способами намагався врегулювати на користь Коріатовичів (і свою) наслідки цієї кампанії. Те, що справа належності Поділля у такому ж тристоронньому форматі (Сигізмунд – Ягайло – Вітовт) знову постане на порядку денному лише у 1412 р., свідчить як про віддаленість краю від ядра угорського королівства, так і про можливе небажання провокувати новий конфлікт із Владиславом II Ягайлом за територію, яка не була пріоритетною для двору у Буді, адже втримати далеке Поділля, з яким угорці мали справу ще за часів Людовіка, їм на той час було вже не до снаги.

Упродовж усього часу князювання на Поділлі Коріатовичі пройшли шлях від самостійного врядування краєм (можливо, на перших порах – за участі татарських адміністраторів) до ленників польського короля Казимира III (причому, як свідчить досвід Олександра, співпраця з польським володарем не обов'язково відбувалася на теренах Поділля), його наступника на польському престолі – Людовіка Угорського (саме це в подальшому відіграло свою роль в одержанні Федором Коріатовичем притулку на Закарпатті).

Найбільшу політичну активність брати розвивали у часи невизначеності, як, наприклад, по смерті короля Людовіка Угорського намагалися підпорядкувати Покуття, у такий спосіб прагнучи замкнути на собі контроль над східною торгівлею. Активною була і їх участь у справі одруження Ягайла з королевою Ядвігою. Вірність присязі угорській короні зумовила втрату ними наприкінці 1394 р. Поділля, від якого останні володарі краю остаточно відмовляться майже за десять років – у 1403 р. Потреба у протекції сильного сюзерена і вибір князями Коріатовичами у 1350–1360-х рр. таким польського короля призвели до включення Поділля у сферу інтересів Польщі, а в подальшому, унаслідок тривалої боротьби, до якої залучилися чи не всі володарі тогочасної Центрально-Східної Європи – до приєднання цієї частини руських земель спочатку до особистого домену короля, а пізніше й інкорпорації до складу польського королівства, яка для східної частини Поділля остаточно завершиться лише у 1569 р.

¹ Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар / За ред. М.Ф.Котляра. – К., 2002. – С.90, 103–104, 117.

² *Tegowski J.* Sprawa przyłączenia Podola do Korony Polskiej w końcu XIV wieku // *TeKi krakowskie.* – Т.V. – Kraków, 1997. – S. 155–176; *Kurtyka J.* Podole pomiędzy Polską i Litwą w XIV i 1 połowie XV wieku // *Kamieniec Podolski. Studia z dziejów miasta i regionu.* – Kraków, 2000. – Т.1. – S.18–20.

³ *Розов В.* Українські грамоти. – Т.1: XIV в. і перша половина XV в. – К., 1928. – С.4–7 (№3). Аналізуючи цей документ, Я.Тенговський вираховує ймовірний вік Юрія, який мав би народитися до 1330 р. (див.: *Tegowski J.* Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. – Poznań, 1999. – S.168).

⁴ *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Opr. Z.L.Radziwiński i in.* – Lwów, 1887. – Т.1. – №1. – S.1.

⁵ Про те, що Казимир, імовірно, володів Володимиром до 1366 р. свідчить два документа. Першим (від 1353 р.) король надавав маєтки братам Ходку, Петру та Осташкові. Серед свідків бачимо Міхала – замкового воєводу (фактично, старосту) у Володимирі («*Michaele Lodomiriensi (s) palatinis*») (див.: *Kodeks dyplomatyczny Małopolski / Wyd. F.Piekosiński.* – Kraków, 1887. – Т.ІІІ: 1338–1386. – №DCCI. – S.89). На цей документ звернув увагу М.Вольський, припустивши, що Міхал міг бути володимирським намісником із руки Казимира ще у 1349 р., а титулатура 1353 р.

була сигналізацією претензій короля на цю територію (див.: *Urządnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy.* – Kórnik, 2007. – №522. – S.119). Другим (від 1362 р.) король за вірну службу надав Григорієві Тимстичові чотири села у Львівському повіті. Серед свідків цього документа є Нинота, якого на той час означено з урядами радомського каштеляна та володимирського старости («*Nynota castellano Radomiensi et capitaneo Vladymiriensi*») (див.: *Maleczyński K. Urządnicy grodzcy i ziemscy Lwowski w latach 1352–1783.* – Lwów, 1938. – S.151; *Zbiór dokumentów małopolskich / Wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś.* – Cz. VIII: Dokumenty z lat 1435–1450. Uzupełnienie: Dokumenty z lat 1286–1442. – Wrocław etc., 1975. – №2534. – S.358). Укладачі переліку малопольських урядників XII–XV ст. пропонують датувати другий документ 1352 р., з огляду на титулатуру свідків, а появу дати «1362 р.» пояснюють імовірним часом переписання цього привілею (див.: *Urządnicy Małopolscy XII–XV w. Spisy / Opr. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora i in.* – Wrocław etc., 1990. – №681. – S.163). Важливим є факт, що перед Олександром Кориатовичем королівськими намісниками (реальними чи номінальними) у Володимирі джерела подають принаймні двох осіб з оточення Казимира. Можливо, що після угоди 1366 р. Олександр видавався більш компромісною особою у Володимирі, особливо з огляду на його походження і споріднення з найбільш активними князями з клану Гедиміновичів.

⁶ Опис печатки (+ *S'ALEXANDRI DVS' VLADIMIRIES'*) див.: *Дашкевич Я. Кам'янець-Подільський XVI–XVIII ст.: місто трьох гербів // Міста та містечка в гербах, прапорах і печатках.* – Л., 2003. – №1. – С.80. Автор робить досить вдалу спробу аналізу генеалогії цієї печатки як герба Кам'янця, яку він пов'язує з князюванням Олександра у Володимирі протягом 1366–1370 рр., а Володимир, своєю чергою, отримав це зображення на власний герб (символ) від Юрія II. Див. також: *Kurtyka J. Repertorium podolskie. Dokumenty do 1430 r. // Rocznik przemyski.* – 2004. – Т. XL. – З.4: Historia. – S.145. Зображення печатки див.: *Дашкевич Я. Указ. праця.* – С.76 (рис.2).

⁷ *Długossii J. Historiae Polonicae libri XII / Ed. I. Zegota Pauli.* – Cracoviae, 1876. – Т. III. – Lib. IX/X // *Długosz J. Opera omnia / Ed. A. Przewdziecki.* – Cracoviae, 1876. – Т. XII. – P.308.

⁸ *Ibid.*

⁹ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie (dalej – AGZ).* – Lwów, 1878. – Т. VII. – № VII. – S.12.

¹⁰ *Monumenta Poloniae Historica / Wyd. A. Bielowski.* – Lwów, 1872. – Т. II. – S.643–644 («*Sed duce Alexandro filio Michaelis alias Coriathi, filiiastro Olgerdi et ducum Litwaniae praedictorum, qui castra et terram Wladimiriensem rege Kazimiro commendata acceperat, in Cracovia existente, quidam Petrassius Thursky Lancicita, praefectus castris praedicti metu ductus, nobilissimum castrum Wladimiriense praedictum, nulla plaga recepta nec aliquibus penuriis defectuosis depressus, Litwanorum principibus praenominatis pudorose praesentavit*). Про це ж у Я.Длугоша: «...etiam Alexandro, filio Michaelis alias Koriath nepotis Olgerdi Ducis Lithuaniae, tunc in Cracovia agente, cui castrum et terra Wladimiriensis a Kazimiro Rege erant commendata et Petrassius ipse sibi parere iussus, cum Lithuanis miserabiliter paciscitur» (див.: *Długossii J. Historiae Polonicae.* – Т. III. – Lib. IX/X. – P.331).

¹¹ Петраш (Пйотр) із Тур герба Яніна – суддя комісарський ленчицький (1386–1387 рр.), ленчицький підстолий (1388–1391 рр.), суддя ленчицький (1391–1417 рр.), староста ленчицький (1392–1393 рр.) (див.: *Urządnicy łączycy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy / Opr. J. Bieniak, A. Szymczakowa.* – Wrocław etc., 1985. – №277, 300, 302, 400).

¹² *Halecki O. Przyczynki genealogiczne do dziejów układu krewskiego // Miesięcznik heraldyczny.* – 1935. – R. XIV. – №7/8. – S.102–103. – Przyp.28. Див. також: *Kurtyka J. Repertorium podolskie.* – №14. – S.151–152.

¹³ *Łowmiański H. Polityka Jagiellonów.* – Poznań, 1998. – S.58. Свої аргументи Г.Ловмянський виводить зі значення слова «applicare», яке означає входження когось, у нашому випадку – братів Кориатовичів, у васальні стосунки.

¹⁴ А.Гілевич у своїй праці про врядування князя Владислава Опольського на руських землях у 1372–1378 рр. зазначає, що є підстави вважати ймовірним сприяння Владислава Юрієві Кориатовичу у його спробі утвердитися на молдавському престолі, проте автор не навів жодних доказів на підтвердження своєї тези (див.: *Gilewicz A. Stanowisko i działalność gospodarcza Władysława Opolczyka na Rusi w latach 1372–*

1378. – Lwów, 1929. – S.9). П.Юсяк припускає, що саме намісник руського домену короля змінив васальну належність князів Коріатовичів: «Вони розірвали ленний зв'язок із Польщею, нав'язаний їм Казимиром III, і звернулися до Угорщини» (див.: Юсяк П. Оточення князя Владислава Опольчика в період його правління на Русі (1372–1379) // Вісник Львівського університету: Серія історична. – Вип.34. – Л., 1999. – С.83, прим.15). Із цим твердженням складно погодитися, адже володарем обох королівств на той час була одна особа – Людовік Угорський, а, з іншого боку, особливого вибору у князів після тривалої співпраці з Казимиром III і не було.

¹⁵ Аналізуючи події в Молдавському князівстві у середині 1370-х рр., І.Чаманська зазначає, що джерельної інформації про складання князями Коріатовичами присяги угорському королеві до 1377 р. немає (див.: *Czamańska I. Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku.* – Poznań, 1996. – S.47). Утім, це могло статися й пізніше.

¹⁶ Див. біографію пана Рогозки: Михайловський В.М. Правління Коріатовичів на Поділлі (1340-ві – 1394 рр.): соціальна структура князівського оточення // Укр. іст. журн. – 2009. – №5. – С.42–43.

¹⁷ *Czamańska I. Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku.* – S.46–47.

¹⁸ Про це див. також в узагальнюючій історії середньовічної Угорщини: *Pal E. Realm of St.Stephen: A History of Medieval Hungary, 895–1526.* – London, 2001. – P.168.

¹⁹ Див.: *Tęgowski J. Wydarzenia na Rusi w drugiej połowie 1382 r.* // Cracovia. Polonia. Europa. Studia z dziejów średniowiecza, ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej. – Kraków, 1995. – S.302.

²⁰ *Krzyżanikowa J., Ochmański J. Władysław II Jagiełło.* – Wrocław, 2006. – S.74.

²¹ *Tęgowski J. Wydarzenia na Rusi w drugiej połowie 1382 r.* – S.302.

²² *Bukowski W. Salomonowie herbu Łabędź. Ze studiów nad patrycjatem krakowskim wieków średnich* // Cracovia. Polonia. Europa. Studia z dziejów średniowiecza, ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu... – S.116.

²³ Прикладом панування цієї думки у передвоєнній історіографії є узагальнююча праця Г.Ловмянського про політику Ягеллонів: *Łowmiański H. Polityka Jagiellonów.* – S.28, 42, 58.

²⁴ AGZ. – Lwów, 1873. – Т.ІІІ. – №L. – S.84–85. У цьому документі в титулатурі Ягайла іменовано «Russieque dominus et heres» (руський володар і спадкоємець (дідич)), а не «supremus» (найвищий), як щодо Краківської, Сандомирської, Серадзької та ін. власне польських земель.

²⁵ *Ibid.* – Т.ІІ. – №XVII. – S.29.

²⁶ Розлогі цитати з праць Д.Зубрицького та К.Шайнохи див.: AGZ. – Т.ІІ. – №XVII. – S.29, прирп.1.

²⁷ *Długossii J. Historiae Polonicae.* – Т.ІІІ. – Lib.IX/X. – P.487 («castrum Przemisl, Iaroslav, Grodek, Halicz, Trebowlya, civitatem Leopolim et castrum in monte, ac omnia alia Russiae castra»).

²⁸ *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430* (далі – CEV) / Ed. A.Prochaska. – Kraków, 1882. – S.39 («...districtus Trebowliensis et Sczenca observentur circa iura ea in quibus tempore felicis et eterne recordacionis incliti Kazimiri regis Polonie nostri predecessoris et Ladislai ducis Oppolensis alias tenutarii illaruni parcium obervabantur»).

²⁹ Див.: *Akta unji Polski z Litwą 1385–1791* / Wyd. St.Kutrzeba, W.Semkowicz. – Kraków, 1932. – №7. – S.6 (Скиргайло); №8. – S.6 (Вітовт); №9. – S.7 (Сигізмунд Кейсгутович); №16. – S.12–13 (Дмитро Корибут); №17. – S.13–14 (Василь); №19. – S.16 (Семен Лінгвен); №20. – S.17–18 (князі і бояри Дмитра Корибута); №21. – S.18–19 (Александр Вігунт); №22. – S.19–20 (Дмитро Корибут); №23. – S.20–21 (Володимир); №24. – S.21–22 (Дмитро Ольгердович); №25. – S.22–23 (Семен Лінгвен); №33. – S.30 (Федір Любартович).

³⁰ *Ibid.* – №30–31. – S.27–29; №32. – S.29–30.

³¹ *Tęgowski J. Powiązania genealogiczne wojewodów moldawskich Bogdanowiczów z domem Giedyminowiczów w XIV–XV wieku* // *Genealogia.* – 1993. – Т.3. – S.50–57.

³² *Czamańska I. Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku.* – S.57.

³³ Ibid. – S.62.

³⁴ Про перебування Федора Кориатовича на Закарпатті див.: *Петров А.* О подложности грамоты князя Федора Кориатовича 1360 г. // Материалы для истории Угорской Руси. – Санкт-Петербург, 1906. – Т.III. – С.3–5. За А.Петровим, разом із Федором до угорського королівства «переселилися брат його, князь Василь (рідний брат, чи близький родич, стверджувати не беремося), і князівський родич (?) Станіслав, син Іоанна, Іоанн, Петро, Георгій та Богдан».

³⁵ *Tęgowski J.* Pierwsze pokolenie Giedyminowiczów. – S.186.

³⁶ Ibid. – S.185, przyp.855 (тут наведено цитату з праці Йоана Міхалуя: «*Illustris principis domini Theodori ducis Podolie, avunculi nostri carissimi et fidelis*» («Преславний достойний володар Федір, князь Поділля, наш дорогий і вірний дядько»).

³⁷ *Уляницький В.* Матеріали для історії взаємних отношений России, Польши, Молдавии, Валахии и Турции в XIV–XV вв. // Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. – Москва, 1887. – Кн.3. – №19. – С.16.

³⁸ CEV. – №CXIII. – S.43.

³⁹ *Tęgowski J.* Sprawa przyłączenia Podola. – S.173–174. Реєстри: *Kurtyka J.* Repertorium podolskie. – №56–57.

⁴⁰ Ibid. – S.173. Реєстри: *Kurtyka J.* Repertorium podolskie. – №58.

⁴¹ *Kurtyka J.* Odrodzone królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań. – Kraków, 2001. – S.44.

⁴² *Czamańska I.* Moldawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – S.61–62.

The article examines the events of the second half of the 14th century when the Koriatovych brothers acquired the territory of Podillia during the 40s, and consequently have turned from the autonomous princes into the vassals of two kings. Having accepted the supremacy of the Polish king Kazimierz III in the mid-60s, they remained loyal to the king until his death in 1370. Prince Władysław of Opole's governance over the Rus' lands and the military campaign of King Louis the Hungarian in 1377 led to the brothers' adoption of the new patron. The brothers' loyalty to the oath cost them a territory of Podillia principality which they lost in 1394.

П.М.Сас*

ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКОВНОЇ ІЄРАРХІЇ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ (1620 р.)

У статті розглянуто питання хронології та конкретно-історичних обставин висвячення 1620 р. єрусалимським патріархом Феофаном православних церковних архієреїв Київської митрополії. Встановлено, що ця подія, якій 2010 р. виповнюється 390 років, відбулася у часовому проміжку між 25 серпня і 10 вересня (15 серпня і 31 серпня за ст.ст.) 1620 р.

Історичні джерела, що проливають світло на відновлення єрусалимським патріархом Феофаном православної ієрархічної структури Київської митрополії, доволі фрагментарні та неповні. Не дивно, що їх тлумачення дослідниками породило чимало суперечливих історіографічних версій. Водночас деякі з гіпотез в історичній літературі набули значення незаперечних істин. Як видається, із метою об'єктивного й, наскільки це можливо, повного висвітлення святительської місії патріарха Феофана в Україні потрібно ретельно вивчити доступні на сьогодні дослідникам джерела, особливу увагу звернувши на ступінь їх достовірності, а також реальний історичний контекст.

* Сас Петро Михайлович – д-р іст. наук, провід. наук. співроб. Інституту історії України НАНУ.